

KLENJÁNSZKY SAROLTA

„Világ fiataljai, egyesüljetek!”

Az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozó és a francia fiatalok részvétele a fesztiválon történeti kontextusban

Előzmények

1949. augusztus 14-én, egy hónappal azelőtt, hogy megrendezték volna Rajk László perének tárgyalását, ünnepélyesen megnyitották Budapesten a II. Világifjúsági Találkozót, közismert nevén a VIT-et. Nemrég zárult rá Magyarországra a totalitarizmus gyűrüje, mégis több ezer fiatal érkezett kapitalista vagy gyarmati országból, ami kivételessé tette a fesztivált a Rákosi-korban Magyarországon szervezett állami rendezvények sorában. Tanulmányomban a francia fiataloknak a VIT-en való részvételével foglalkozom, s ezen keresztül megpróbálom új megvilágításba helyezni a Kelet- és Nyugat-Európa közötti ideológiai hadviselést, megmutatva néhány paradoxont is. A fesztivál keretét alapvetően meghatározták a szovjet külpolitika prioritásai és a „békeharc” (amelynek jelentésére alább kitérek), mivel az országot erre kötelezte a békemozgalomhoz történt csatlakozása. Rákosi Mátyásék szerették volna az adott lehetőségeket kitágítani – egyrészt becsvágyból, másrészt abban bízva, hogy a fesztivál vonzó képet közvetít a pártról, s hozzájárul ahhoz, hogy a gazdaság és a társadalom egyre erőteljesebben kibontakozó szovjetizálása mellett is hivatkozhatson a közvélemény támogatására.

A tévhittel ellentétben a VIT a „forró hidegháború”, azaz a blokkok éles szembenállása idején sem volt kizárólag a szocialista blokk rendezvénye, noha 1947 és 1957 között két évente mindig egy-egy szocialista ország fővárosában rendezték meg.

A nyugati kapitalista országokból rendre több ezer résztvevő érkezett, a helyi kommunista pártok támogatásával. Az 1949-es ifjúsági fesztivállal kapcsolatos francia források ugyanakkor azt tanúsítják, hogy a rendezvény Franciaországban nem keltett jelentősebb visszhangot, és nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

A Világifjúsági Találkozó beilleszkedett a totalitárius állam által szervezett politikai rendezvények sorába, ezért sok tekintetben jellemző rá az, amit e rendezvényekről a szakirodalomban olvashatunk. Célja volt a pártállami hatalom igazolása, a társadalom nevelése – főleg a szocialista öntudat és az osztályharcos magatartás erősítése –, végül az erődemonstráció az ellenséggel szemben, amihez szükség volt a nagy tömegek mozgósítására és a megfelelő propagandára. A pártállami hatalom legitimitációjának fontos része volt a párt főtitkárát övező személyi kultusz, amellyel szintén sokan foglalkoztak az ezredforduló óta. Ebbe a keretbe belefért annak elemzése is, hogy miképpen segítették elő az állami ünnepek a személyi kultusznak a társadalomra való transzponálását.¹ E tanulmányok szerzőinek társadalomtörténeti megközelítése, amely a párt és a társadalom viszonyára fókuszál, természetesen nem indokolta volna a VIT-típusú nemzetközi rendezvények elemzését; csakhogy a szerzők evidenciaként kezelték, hogy a „szocialista közösséghez” és a nemzetközi kommunista mozgalomhoz tartozás fontos tényező volt a népi demokráciák legitimitációjában. Erre a legkézenfekvőbb példa a külföldi kommunista pártok képviselőinek részvétele az állami ünnepeken, hogy erősítsék a proletár internacionalizmus mítoszát és a szocialista világhoz tartozás tudatát a résztvevőkben és a közönségben. Az utóbbi években megerősödött transznacionális irányzat, amely a nemzeti történelemírás kereteiből kilépve a nemzetközi kapcsolatokat

¹ Lásd APOR Balázs: *Spatial Aspects of the Communist Leader Cult: The Case of Mátyás Rákosi in Hungary*. In: APOR Balázs–APOR Péter–REES E. A. (ed.): *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives*. New Academia Publishing, Washington, DC, 2008. 149–169. A kommunista Csehszlovákiában rendezett május 1-jei ünnepeket tágabb kontextusba helyezve elemzi Roman KRAKOVSKY: *Réinventer le monde. L'espace et le temps en Tchécoslovaquie communiste*. Publications de la Sorbonne, Paris, 2014.

elemzését indítványozza, a kapcsolatok ágenseinek körét a nem állami szereplőkre is kiterjesztve, újból felvetette a kommunista pártok közötti kapcsolatok kérdését abból a szempontból, hogy valójában milyen volt a tartalmuk és milyen célokat szolgáltak.²

Talán nem haszontalan, ha ebből a perspektívából – a transznacionális megközelítés³ legelterjedtebb felfogásához hűen – megnézzük a Rákosi-kor legelső nagy nemzetközi rendezvényét, s megvizsgáljuk a kommunista pártok és az ifjúsági szervezetek nemzetközi szerepvállalását. Az FKP forrásai – tekintettel arra, hogy a két párt között nem minden politikai-ideológiai kérdésben volt egyetértés, és a plurális demokratikus rendszerbe illeszkedő francia párt társadalmi befolyása, nyilvánosságra való hatása jóval korlátozottabb volt – a magyar sztálinizmus narratívájának ellentmondó megállapításokat tartalmaznak. A budapesti VIT-et, az előzményekkel együtt, a békemozgalom keretébe visszaillesztve mutatom be: megnézem, mi volt a fesztivál tétje a Szovjetunió és a nyugati kommunista mozgalom számára.

A VIT helye a Rákosi-rendszer és kommunista mozgalom történetében

A szovjet kezdeményezésre Nyugat-Európában létrehozott nemzetközi szervezetek – közöttük a VIT szervezőjeként feltűnő Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ), mely 1948 júliusában tartotta alakuló ülését Londonban – előszeretettel ren-

² Az elmúlt években a kommunista pártok külpolitikája – maga a fogalom is vitatott – több nemzetközi konferenciának és kerekasztal-beszélgetésnek is témája volt. Két konferencia előadásai megjelentek: *Histoires croisées du communisme italien et français. Cahiers d'histoire, Revue d'histoire critique*, 112–113. sz. (2010. June-July.); *Bruderparteien jenseits des Eisernen Vorhangs. Die Beziehungen der SED zu den kommunistischen Parteien Süd- und Westeuropas (1968–1989)*. Szerk.: Arnd Bauerkämpfer– Francesco Di Palma. C. Links Verlag, Berlin, 2011.

³ A transznacionális megközelítésről magyarul olvasható: Cora Zoltán: *Mi a transznacionális történelem? és Matthias Middell: Transznacionális történelem mint transznacionális projekt? Vitaindító.* (Ford.: Cora Zoltán). *Aetas*, (2009/2. 130–139.

dezték a találkozókat a kelet-európai fővárosokban: nem csupán pénzügyi okból, hanem azért is, hogy elősegítsék a sztálini ideológia rákényszerítését a helyi lakosságra. Hatalmas propagandakampány kísérte a gyűléseket és a helyi párt mozgósította a társadalom széles rétegeit. Hannah Arendt korszakalkotó művében a totalitárius hatalom eszközei között írja le a folyamatos mozgósítást és harc készségszűzletet.⁴ A kelet-európai kommunisták fő érve a rendezvények mellett az volt, hogy segítségükkel áthidalhatóvá válik a kelet-európai és a nyugat-európai társadalom – a civil szervezetek, intézmények és települések – közötti szakadék, amelyet az Egyesült Államok hidegháborús politikája okozott. Ezt a magyarázatot diktálta a szocialista országok kommunista pártjainak, valamint a két nagy nyugat-európai, a francia és az olasz kommunista pártnak az összefogásával 1947 szeptemberében létrehozott Kominform. Mint tudjuk, a Kominform vezetői Európát két, egymással szemben álló táborra osztották fel: a kapitalista kormányokat és szervezeteiket egyesítő imperialista táborra és a „békétáborra”, amely a Szovjetunió kivül a szocialista országokat és a nyugati kommunista pártokat tömörítette.

Az 1949. augusztus 14-e és 28-a között Budapesten megtartott Világifjúsági Találkozó elsősorban a nyugati „imperialista táborral” szembeni erődemonstrációként szolgált. A 10 371 külföldi résztvevő többsége – hatvan százalékuk – tókés vagy gyarmati országból érkezett.⁵ A sporteseményeket nem számítva hosszú évekig ez volt az egyetlen jelentős, nyugati részvétellel zajló esemény Magyarországon. Annak ellenére, hogy a fesztivál idején a kelet-nyugati kapcsolatok már hosszú ideje mélyponton voltak. Az ellentétek a Szovjetunió és az Egyesült Államok között már 1946 elején, Irán kapcsán felszínre törtek. A nyugati diplomaták jól észlelték, hogy a Szovjetunió célja egy politikailag-gazdaságilag és ideológiailag alávétetett biztonsá-

⁴ Hannah, ARENDT: *A totalitarizmus gyökerei*. Európa Kiadó, Budapest, 1992.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály titkársága. A VIT Bizottság 1949. július 29-i ülésének jegyzőkönyve.

gi övezet létrehozása volt Kelet-Európában, s lépéseket tettek a szovjet expanzió visszaszorítása érdekében. Ezt a célt szolgálta gazdasági téren a Marshall-terv meghirdetése, melynek elfogadásával Nyugat-Európa az Egyesült Államok szövetségi rendszerébe integrálódott, valamint katonai téren a NATO létrehozása. Moszkva erre adott válaszlépése volt a békemozgalom megindítása. Sztálin tulajdonképpen egy egész Európára kiterjesztett szervezeti struktúrával látta el a „békeharcot”, amelyet, Lenin elképzelésének megfelelően, már a háború előtt is a szovjet külpolitika eszközeként használt. Yves Santamaria, aki megvizsgálta a „békeharc” politikáját az 1914-től 1958-ig tartó időszakban, általános érvennyel így határozta meg a fogalom jelentését: „A kommunista mozgalom a valódi, virtuális vagy fantáziált „háború” változóját a saját szempontjai szerint veszi figyelembe forradalmi tervének megvalósításában.”⁶ A „békeharc” tehát képlékeny fogalom volt, amellyel a szovjet külpolitikai érdekeket igyekeztek szolgálni. A negyvenes évek végén a Szovjetunióknak fontos volt, hogy a „béke bajnokaként” jelenjen meg az „agresszív, fegyverkező Nyugattal” szemben, miközben a két oldal intenzív fegyverkezési versenyt folytatott.

Ilyen előzmények után a nemzetközi politikai helyzet 1949 nyarára bizonyos értelemben nyugvópontra jutott, ezért a nemzetközi közvéleményben a budapesti fesztivál már nem váltott ki akkora érdeklődést mint két évvel korábban a prágai. Két évvel később viszont az 1951-es berlini VIT ama körülmény folytán, hogy közvetlenül az NSZK felfegyverzésére vonatkozó nyugati döntés után került rá sor – szintén jelentős nemzetközi visszhangot keltett.⁷

⁶ Yves, SANTAMARIA: *Le parti de l'ennemi? Le Parti communiste français dans la Lutte pour la paix (1947–1958)*, Paris, 2006, 9.

⁷ Ez tűnik a valószínű magyarázatnak arra is, hogy a budapesti VIT-nek alig szentelt figyelmet a hidegháború ifjúsági szervezeteivel foglalkozó gazdag nyugati szakirodalom. E témában a legátfogóbb mű: Joël, KOTÉK: *La Jeune Garde. La jeunesse entre KGB et CIA (1917–1989)*. Paris, 1998. Lásd még uó: Youth organizations as a Battlefield in the Cold War. In: Giles, SCOTT-SMITH-Hans, KRABBENDAM (eds.): *The Cultural Cold War in Western Europe 1945–1960*. London, 2003. 169–191.

Van abban ellentmondás, hogy az első békekongresszus megszervezéséről az SZKP Politikai Bizottsága 1949. január 6-i ülésén, vagyis még a NATO megalakulása előtt döntött. Áprilisban Párizsban, a Pleyel-teremben megrendezték a kongresszust, s a keleti és a nyugati kommunista, valamint szimpatizáns tömegszervezetek összefogásával a francia fővárosban megszületett egy hatalmas propagandagépezet,⁸ amelyet aztán Moszkva a diplomáciai érdekeinek megfelelően mozgathatott. Részt vett a kongresszuson egy neves magyar delegáció is, de tagjait mindenekelőtt az foglalkoztatta, hogyan kezeljék a francia egyházi körök tiltakozását Mindszenty József letartóztatása és pere miatt.⁹ A Pleyel-kongresszus külön a fiatalokhoz is intézett üzenetet. A Francia Kommunista Párttal rokonszenvező *Ce Soir* című lap ezt írta: „Halljon minket az ifjúság, és egyesüljön politikai állásfoglalásra és vallási meggyőződésre való tekintet nélkül, hogy megmentse a jövő ragyogó útját a kollektív pusztulástól.”¹⁰ Egy hónappal korábban kezdett hozzá a pártvezetés Magyarországon a VIT előkészítéséhez.

⁸A békemozgalom, ahogy a többi, kommunisták által irányított tömegszervezet, hierarchikusan épült fel, a demokratikus centralizmus elvét követve. A Béke Világtanács ötvenegy országos tanács munkáját koordinálta, melyeket 1950 folyamán hoztak létre; gyakran a helyi kommunista párt irányításával. Az országos tanácsok alárendeltségében működtek a települések és körzetek bizottságai (Magyarországon 27 000-ret vettek nyilvántartásba). A Világtanács székhelye, míg a francia hatóságok 1951-ben ki nem tiltották, Párizsban volt. Hosszú vándorlás után 1954-ben Bécsben rendezték be, de az 1956-os magyar forradalom leverését követően az osztrák hatóságok betiltották. Ezután Béke Világintézet néven újjaalakult. A békemozgalom, az általa szervezett nagyszabású tiltakozókampányokkal (mint az atombomba elleni Stockholmi felhívás) írta be magát az emlékezetbe. 1956-ig jelentős kezdeményező és szervező tevékenységet folytatott a szocialista kultúra terjesztése terén is, elsősorban nyugaton (kulturális évfordulók és tudományos konferenciák rendezésével).

⁹Lukács György filozófus és Losonczy Géza népművelési államtitkár vezette a kongresszusra kiutazó magyar csoportot. Lukács Györgyöt beválasztották a Békevilágtanács vezetésébe, és ezt a pozícióját 1956-ig megőrizte. MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 5. doboz. Gyomai Imre sajtóattasé 1949. április 27-i levele Rajk Lászlónak. Lukács György 1949. szeptember 14-én kelt levele az MDP KB nemzetközi kapcsolatok osztályának. Lukács Archívum. 1143/1

¹⁰*Ce Soir*, 1949. június 12–13.

Tűzpróba: a budapesti nőkongresszus

Még egy évvel korábban, a Demokratikus Nők Világszövetségének 1948. novemberi első kongresszusáig kell visszamennünk annak megértéséhez, hogy miképp illeszkedett a budapesti VIT az MDP vezetésének külpolitikai elképzeléseibe. Rákosi azt írja visszaemlékezéseiben, hogy a szovjetek azért választották Budapestet a nőkongresszus színhelyéül, mert úgy vélték, hogy a gyorsan újjáépülő főváros kedvező benyomást tesz a nyugati pártok kívüli küldöttekre, és a kommunista pártok karjaiba tereli őket.¹¹ Ekkoriban terjedt el nyugaton – nem alaptalanul – az a nézet, hogy a szovjetek reklámkirakatnak használják Magyarországot, ahol viszonylag hamar sikerült jó ellátást biztosítani, és ennek példájával akarják szemléltetni, hogy a kelet-európai országokban tapasztalt életszínvonal, annak ellenére, hogy ezek az országok visszautasították a Marshall-tervet, meghaladja a nyugat-európai életszínvonalat.

A nőkongresszus jelképes szakítást jelentett a Magyar Dolgozók Pártjának passzívabb politikájával, és mintául szolgált majd a VIT rendezéséhez.¹² Rákosi a kongresszust megelőző utolsó központi vezetőségi ülésen előadta: ideje, hogy a pártban a nemzetközi kérdésekkel is elkezdjenek intenzívebben foglalkozni. Bejelentésének nagy hangsúlyt adott, hogy személyesen maga nyitotta meg a kongresszust, s a közel négyszáz külföldi előtt – akik 51 országot képviseltek, és akiknek soraiban miniszterek és országgyűlési képviselők is voltak – először fejtette ki a később számtalanszor megismételt elképzelését, miszerint Magyarországra különleges misszió hárul a nemzetközi békeharcban.¹³ Az eseménynek nagy visszhangja volt a médiában. A tudósítások hangsúlyozták a pártokívüliek magas számát, és hogy a küldöttek a társadalom legkülönbözőbb rétegeit képvisel-

¹¹ RÁKOSI Máttyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956*. 1. k. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 704.

¹² A tanulmány kereteit szétfeszítené a kongresszus belpolitikai aspektusának elemzése, de fontos megemlíteni, hogy a gyűlés szimbolikusan megkoronázta az MDP arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a magyar nőszervezeteket alárendelje a kommunista nőszövetségnek.

¹³ RÁKOSI Máttyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956*. 706.

ték, tehát a kommunizmus ellenállhatatlan vonzerőt gyakorol a lakosságra. A Kominform tagjaként a Francia Kommunista Párt nagylétszámú küldöttséggel vett részt a budapesti kongresszuson, és jelentős összeggel támogatta a szegényebb ázsiai országokat, hogy nőszerkezeteik Budapesten képviseltethessék magukat.¹⁴

A Rákosi Mátyás meghívására Budapestre érkezett francia kommunista vezető, Marcel Cachin naplójából tudhatjuk, hogy a kongresszus nemzetközi szervezőbizottságában több kérdésben összeütközött a nyílt „osztályharcos” és a népfrontos álláspont. A magyarok ragaszkodtak ahhoz, hogy Sztálin életnagyságú portréját kifüggeszék az ülésteremben; a bolgár és a lengyel vezetők, a napló tanúsága szerint, agresszíven rátámadtak a nyugati vezetőkre, akik pacifista jelszavakat akartak a kongresszus zászlajára tűzni.¹⁵ A háború és a béke kérdésében a kelet-európai és a nyugat-európai kommunisták között fennálló ideológiai nézetkülönbség, amely a szervezés során felszínre került, a politikai rendszer jellegéből fakadt, és ezért feloldhatatlan volt. Sztálin a negyvenes évek végére visszatért ahhoz a – már Lenin által is vallott – felfogáshoz, hogy a háború elkerülhetetlen, és természeténél fogva a kommunista eszmék terjedésének kedvez. Ezen az alapon a Kominform kelet-európai tagpártjai hevesen támadták azt a háborút elvből elutasító pacifista irányzatot, amely a Szovjetunió és az Egyesült Államok között utat kereső „harmadikutas” csoportokban öltött testet. Tekintve, hogy ezek a csoportok a nyugat-európai társadalmakban számottevő politikai erőt képviseltek, ráadásul a tagjaik között sokan rokonszenveztek a kommunistákkal, a

¹⁴ A budapesti nőkongresszuson részt vevő francia küldöttséget az FKP női szervezete pas-de-calais-i federációjának titkára vezette, amely a legerősebb föderáció volt a szövetségben. Tagjai voltak szocialista és katolikus nők is. A francia kommunista sajtóban nagy visszhangja volt az eseménynek. *Ce Soir*, 1948. november 27.

¹⁵ CHAN (Francia Nemzeti Levéltár Történelmi Központ), Archives de Marcel Cachin (Marcel Cachin hagyatéka) Journal de Cachin en format microfilm. (Marcel Cachin naplója.) 447 AP/3. 1946–1958. Notes s.d.

nyugati kommunisták – akiket ellenzéki helyzetük állandó szövetségkeresésre ítelt – tolerálták a pacifizmust.¹⁶

A Budapesti Fesztivál: rendezők, színészek, nézők

A rendezés

A fesztivál bővelkedett a színpadi előadással rokon vonásokban, ezért a színházművészet terminusait is segítségül hívhatjuk a történeti konstelláció és az erőviszonyok jellemzéséhez. Számos utalás elárulja, hogy a szöveggönyvet Moszkvában írták. A „sztárvendég” a fesztiválon a szovjet ifjúsági szervezet, a Komszomol volt, melyet modellnek állítottak a többi ifjúsági szervezet elé; a szovjet csapat a Főiskolai Világbajnokságon minden versenyszámban első helyen végzett – az MDP KB Szervezési Osztálya szerint erre azért volt szükség, mert a Szovjetunió először vett részt ilyen összetett nemzetközi sportversenyen.¹⁷ Hogy ezt a célt milyen trükkökkel érték el, és hogyan ütött vissza, arra alább még visszatérek.

A látszat kedvéért a fesztivál előkészítésére egy politikailag heterogén vezetőség, ún. Iroda kapott hivatalos megbízást, melynek a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) és a Diákok Nemzetközi Szövetsége (DNSZ) két-két képviselője és két szovjet munkatársa volt a tagja. De az előkészületeket, úgy látszik, a DIVSZ egyik vezetője, Jacques Denis hagyta jóvá, aki a Francia Kommunista Párt tagja volt, s akinek valószínűleg kiváló kapcsolatai voltak az oroszokkal.¹⁸ Denis, hogy egyez-

¹⁶ A háború után a kommunista mozgalmat átszelő törésvonalakkal kapcsolatosan fontos tisztázni, hogy a pacifista/pacifistaellenes választóvonal a sztálinista szóhasználatban nem fedte pontosan a népfrontos/szektáriánus választóvonalat. Rákosi a magyar békemozgalom vezetését folyton-folyvást amiatt kritizálta, hogy a propagandájuk szektáriánus (azaz nem szólítja meg a pártunkívülieket), és pacifista (háborúellenes). 1953-tól a Kremlben folyó örökösödési harc a békemozgalomban is elméleti vitákat és szakadást eredményezett. Rákosi a „pacifista” jelzővel Nagy Imre híveit bélyegezte meg a magyar békemozgalomban.

¹⁷ MNL OL M-KS 276. f. 55/62. ó. e.

¹⁸ A lengyel származású Jacques Denis (valódi neve Jacobus Spiewak) a Francia Kommunista Pártnak a párt belső magjához tartozó, a párton kívül

tesse a tennivalókat a magyar vezetőkkel, már március elején Budapestre jött.¹⁹ A DIVSZ ezután párizsi székhelyéről küldte utasításait a VIT Irodának, valamint az MDP KV felügyelete alatt szintén márciusban Budapesten létrehozott *ad hoc* bizottságnak (VIT Bizottság). Ez a MINSZ (a KISZ elődje) munkatársaiból álló grémium több mint száz adminisztrációs és műszaki szakember munkáját koordinálta Farkas Mihálynak, a Központi Vezetőség titkárának vezetésével. Farkasról köztudott, hogy a háború előtt a Kommunista Ifjúságú Internacionálé (KII), azaz a Komintern ifjúsági szervezete vezetője volt, s szoros kapcsolatát a szovjetekkel azután is megőrizte, hogy visszatért Magyarországra.²⁰ Az SZKP július végén hét „instruktort” is Budapestre küldött, hogy a hátralévő három hétben segítsenek a program véglegesítésében.²¹

Az áprilisban lendületesen meginduló propagandakampány a VIT-et, ahogy a nők világkongresszusát is „alulról jövő” kezdeményezésnek tüntette fel, és igazolásképpen rámutatott a résztvevők származási, foglalkozási és politikai sokféleségére. Ez éles kontrasztban állt a valósággal, ugyanis már a kvótákat is a legfelsőbb szinten határozták meg, nyilván közvetlen szovjet utasításra. A DIVSZ vezetésének szovjet tagjai a VIT Bizottság május 26-i ülésének jegyzőkönyve szerint ugyanis „külön is hangsúlyozták, hogy a béke kérdésének minden más kérdést rendeljünk alá, és így a találkozóval *a nemzetközi demokratikus mozgalmat, különösen a nyugati országokban,*

azonban ismeretlen vezetője volt, akinek személyét homály borította és még a születési dátuma sem ismert. A háború után került a francia kommunista ifjúsági szervezet vezetőségébe, majd, feltételezhetően az orosz kapcsolatainak köszönhetően, a DIVSZ vezetésébe, melynek 1950-ben kinevezték a főtitkárává (a szövetség elnöke akkor Enrico Berlinguer volt). Noha később is a „második ember” volt mindenhol, előbb a főtitkár Maurice Thorez személyi titkárságán, majd, annak 1964-ben bekövetkezett halálát követően, a párt Külügy Osztályán, befolyása jóval nagyobb volt annál, mint ami a hivatalos pozíciójából következett.

¹⁹ Francia Kommunista Párt Levéltára (FKPL) A vezetőség iratai. A Titkárság ülésai. SG-19490307-01-4.

²⁰ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ö. e. Farkas Mihály Titkársága. 1949. július 29-i határozatok.

²¹ MNL OL M-KS 276. f. 54/54. ö. e. A Titkárság 1949. július 20-i ülésének jegyzőkönyve.

jelentősen szélesítsük ki”.²² A szocialista tábor „békeharcának” azon meghatározásából, hogy „az az osztályharc egyik módozata, melynek fő célja, hogy az erőviszonyokat a szocialista tábor javára megváltoztassák”,²³ az következik, hogy a budapesti VIT idején a békeharc érdemi célja az évekkel korábban ellenzékbe szorult és a háború utáni tömegbefolyásukat veszített nyugati kommunista pártok megerősítése és újbóli „helyzetbe hozása” volt. A fesztivál szervezői tavasszal mégis attól tartottak, hogy a nyugati küldöttségek túlsúlyban lesznek, ezért felemelték a kelet-európai küldöttségek létszámát.²⁴

Rákosi Mátyás arra törekedett, hogy a budapesti VIT minden tekintetben felülmúlja a prágait. Noha itt a belpolitikai vonatkozásokat nem elemezzük, annyit érdemes hozzátenni, hogy az említett politikai célkitűzések mellett szimbolikus jelentése is volt az eseménynek. Magyarországon ugyan számszerűen kevesebb rendezvény és létesítmény született az ifjúság nevében, mint az NDK-ban, de a pártpolitika nálunk is az ifjúságpolitikára tette a hangsúlyt. Egyrészt a párt a gondoskodó atya szerepében tűnt fel; másrészt az ifjúságpolitika intézményesítésének gyakorlati oka is volt, hiszen az ifjúsági szervezetek a következő kádergenerációk kinevelését szolgálták. Végül a párt-propaganda építhetett a magyar köztudatban élő ifjúságképre is, mely 1848 emlékéből táplálkozott: a haladással, a nemzeti függetlenséggel és persze további, a nemzettől független triviális pozitív képzettársításokkal kapcsolta össze a fiatalságot. A 1848-as forradalom centenáriumának megünneplését a párt a forradalom haladó hagyományainak hangsúlyozása mellett arra is felhasználta, hogy építse saját imázsát, mondván: 1945-ben a nemzeti egység és függetlenség új korszaka jött el.²⁵ A két időszak összekapcsolása tehát lehetővé tette, hogy a fiatalokat felsorakoztassa maga mögött.

²² MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. A fesztivál bizottság 1949. május 26-i ülésének jegyzőkönyve.

²³ Yves, SANTAMARIA: *Le parti de l'ennemi?* 10.

²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. A fesztivál szervezőbizottság 1949. május 26-i értekezletének jegyzőkönyve.

²⁵ Ld. Martin, MEVIUS: *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the origins of socialist patriotism 1941–1953.* Oxford, 2005. 191–212.

Magyarországon 1949. májusban tartották a parlamenti választásokat, ezért a VIT-et felhasználták a választók mozgósításában. Vetélkedőket szerveztek, melyeken kiválasztották a küldötteket, akik ideológiai, kulturális és idegen nyelvi szemináriumokon vettek részt. A nyugat-európai nyilvánosság információs tengerében azonban elveszni látszottak a nemzetközi fesztivállal kapcsolatos üzenetek. Június 5-én a dél-franciaországi Grenoble-ban kampánynyitó jelleggel megnyílt a nemzetközi hírű fotográfusok – David Seymour, Robert Capa és Jean Reismann,²⁶ utóbbi kettő magyar származású művész – alkotásait bemutató kiállítás; de a visszhangja elmaradt a várakozástól,²⁷ ezért a budapesti VIT Bizottság már június 9-én feladatul állította, hogy „át kell törni a hallgatás falát, melyet a nyugati sajtó a fesztivál köré felhúzott”.²⁸ Három nappal rá a DIVSZ vezetősége Párizsban kiadott egy felhívást, amelyben a világ összes fiatalját buzdította, hogy jelentkezzen a fesztiválra és még a távolmaradókat is ösztönözte, hogy járuljanak hozzá a sikerhez a rendezvény iránti rokonszenvük kifejezésével.²⁹ A nyugati kommunista pártok a sajtó és az ifjúsági szervezetek segítségével toboroztak résztvevőket „a béke iránt elkötelezett ifjúság jelentős nemzetközi találkozójára” – ahogy a *L’Humanité* vezércikke fogalmazott.³⁰ A Francia Kommunista Párt a szakszervezetekre támaszkodva a nem kommunista üzemi munkásfiatalok körében is toborzott (így Budapestre utazásuk költségével az üzemi bizottságokat terhelte meg), aminek sikere nem kerülte el a DIVSZ figyelmét, és ezt a többi párt figyelmébe ajánlotta.³¹ A kommunista pártok lendülete azonban csak a Kominform Titkárságának június közepén Bukarestben tartott

²⁶ Jean Reismann, aki a kommunista párt tagja volt, a Rajk László-per egyik mellékperében elítélik, és több évet tölt börtönben.

²⁷ MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 32. doboz, 18/f, a párizsi követség 1949. július 16-i jelentése.

²⁸ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. A Világifjúsági Találkozó dosszié; a Világifjúsági Fesztivál Bizottság 1949. június 9-i ülése.

²⁹ *Ce Soir*, 1949. június 12–13.

³⁰ MNL OL M-KS 276. f. 55/77. ó. e.

³¹ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. A fesztivál bizottság 1949. június 9-i ülésének jegyzőkönyve.

üléséig tartott (melyen be kellett számolniuk az eredményekről),³² az értekezlet után ellankadt.

Júliusban a magyar párt vezetői, látva a toborzás lassúságát a nyugat-európai országokban, aggódni kezdtek. Adminisztratív eszközökkel sem lehetett helyrehozni ott a dolgot, ahogy a vasfüggöny innenső oldalán tették volna.³³ Rákosi utasítására a párizsi magyar követ közbenjárt Jacques Duclos-nál,³⁴ a Francia Kommunista Párt kelet-európai kapcsolatokért felelős vezetőjénél, és a francia pártvezetés elrendelte: „ami a francia küldötteket illeti, el kell érni az 1200 főt (eddig 950, nem elég)”.³⁵ Még ez is jóval alacsonyabb volt a prágai fesztiválra utaztatott francia delegáció létszámánál (4800), sőt az eredeti tervszámánál (1500). Néhányan a drasztikus visszaesést azzal hozzák összefüggésbe, hogy a háború után az FKP ifjúsági szervezeteinek anyagi helyzete súlyosan megromlott, mivel megvonták tőlük az állami támogatást.³⁶ Rákosinak valószínűleg nem voltak pontos ismeretei a francia párt anyagi helyzetéről, de ha mégis, ez nem túlzottan érdekelhette – és az sem kizárt, hogy a magyarok által rendszeresen nyújtott pénzügyi segély fejében számított a francia párt támogatására. Tény, hogy a magyar követ intervencióját követően a francia párt a kommunista önkormányzatokat is mozgósította, tízfrankos jegyeket bocsátott ki előjegyzésre, s egy fedőszervezetet is felállított: Párizsi Diákok Baráti Társasága a Fesztiválért néven kommunista aktivisták egyetemi klubokban toboroztak küldötteket a VIT-re.³⁷

³² MNL OL M-KS 276. f. 65/97. ó. e. Rákosi Mátyás Titkársága. Bíró Zoltán és Kovács István írásos beszámolója a Kominform Titkárság Bukarestben 1949. június 14–16-án tartott értekezletéről.

³³ MNL OL M-KS M-KS 276. f. 54/52. ó. e. MDP Titkárság. A Titkárság 1949. július 6-i értekezletének jegyzőkönyve.

³⁴ MNL KÜM XIX-J-1-j Franciaország 1945–1964. 23. doboz. 27/a. A párizsi követség 1949. július 20-i jelentése.

³⁵ FKPL. A vezetőség iratai. Az FKP Titkárság 1949. július 25-i értekezlete, SG-19490725-01-7.

³⁶ Guillaume QUASHIE-VAUCLIN: *L'Union de la jeunesse républicaine de France 1945–1956. Entre organisation de masse de jeunesse et mouvement d'avant-garde communiste*. Párizs, 2009. 142., 164.

³⁷ MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 12. doboz. A párizsi követség 1949. július 22-i jelentése.

A budapesti toborzást szolgálta az ekkor első ízben megrendezett „békeváltófutás”. 1949. július végén tartották meg, és hagyományt teremtettek vele a kommunista mozgalomban: úgy hirdették meg, hogy ezzel hidat vernek a Nyugat agresszivitása miatt elválasztott nyugat-európai és kelet-európai lakosság között. A váltófutás Párizsból rajtolt, és az indulástól számított harmadik napon érte el a dél-franciaországi Lyont, Budapestre pedig augusztus 15-én, a fesztivál első napján érkezett meg. A franciaországi szakaszon a lakosság figyelmének felkeltése céljából folklórelőadásokat szerveztek. Hogy a pártesemény látszatát elkerüljék, és az antifasiszta értékeket valló széles francia rétegeket mozgósítsák, a futást hivatalosan a *Ce Soir* patronálta. Az újság arról is igyekezett meggyőzni az olvasóit, hogy a váltófutás az Ellenállás (Résistance) folytatása:³⁸ mindkettőnek az erejét a nemzeti összefogás és a jövőbe vetett hit adja, a VIT szerény eszközeivel is sikert arat. Az antifasiszta színezetű patriotizmus mellett az imperializmusellenesség sem hiányzott a francia propagandakampányból, noha az FKP, a már említett szövetségi politikája miatt, szelídítette az imperializmus kritikáját. A lap beszámolt arról, hogy a DIVSZ francia bizottsága 350 000 frankot adományozott a tengerentúli francia gyarmatok ifjúsági szervezeteinek, hogy a fesztiválon képviseltethessék magukat.³⁹

Ez idő alatt Budapesten Farkas Mihály Titkárságán a VIT-re jelentkező fiatalok politikai beállítottságát elemezték a követségek által összegyűjtött információk alapján. Noha az ideológiai célnak megfelelően a kapitalista országokban minél több pártönkívüli fiatal verbuválására törekedtek, tisztában voltak azal, hogy beutazásuk Magyarországra állambiztonsági kockázatot jelent. A francia diáksport-szövetség igazgatója, aki egyúttal a sportdelegációt vezette, egy interjúban úgy nyilatkozott,

³⁸ A francia békemozgalom a hidegháborúban az antifasiszta Ellenállásból merítette az erkölcsi tőkéjét. Az Ellenállás politikai krédója szerint, amikor a kormányok csődöt mondanak, egyedül a közvélemény szava mentheti meg a nemzetet és az áldozatkész polgárok szerezhetik vissza az ország függetlenségét. Ezt a sztálinisták aktualizálták olyan formán, hogy a Marshall-tervet Nyugat-Európa „második megszállásának” minősítették.

³⁹ *Ce Soir*, 1949. július 29.–augusztus 1.

hogy a vasfüggöny mögött a legrosszabb politikai kalandokra készül. A legnagyobb francia diákszervezet⁴⁰ korábbi elnöke viszont a nemzetközi ellenőrző bizottságban, mely a sportolónak a versenyeken való részvételi jogáról döntött, bojkottálta honfitársai utazását.⁴¹ A magyar párt fő gondja a „szabotőrök” és a „titóista ügynökök” távoltartása volt, vagyis azoké, akikről feltételezte, hogy az ifjúsági szervezetek küldöttei között ellenséges szándékkal megpróbálnak elrejtőzni. Ezért már júliusban elrendelte, hogy az MDP KB Külügyi Bizottsága,⁴² melyet ugyanezzel a rendelettel a belügyhöz csatolt, a határátlépésre vonatkozó javaslatait a Szervezési Osztályon kívül a Titkárságnak is nyújtsa be, s eseti döntést fognak hozni róluk. A fesztiválra regisztrált küldötteken kívül csak a szervezett turistacsoportoknak és gazdasági érdekből beutazni kívánó személyeknek adtak ki vízumot.⁴³

A nemzetközi feszültség hatására a magyar vezetőkörök anynyira aggódni kezdtek a várható nyugati adminisztratív korlátozások miatt, hogy miközben a küldöttek maguk gondoskodtak Budapestre utazásukról, a magyar kormány repülőjegyek foglalásáról tárgyalt a csehszlovák légitársasággal, hogy vész helyzetben kétezer személyt tudjanak két nap alatt Párizsból Budapestre szállítani.⁴⁴ Az óvatosság feleslegesnek bizonyult, a francia kormány közömbösnek mutatkozott a VIT-tel szemben. Igaz, hogy a Külügyminisztérium illetékes osztálya a küldöttek utazásához minden segítséget megtagadott, de a vízum kiadásában és a szállításban nem akadékoskodott. Az SNCF nevű francia állami vasútvállalat két szerelvényt is a küldöttek rendelkezésére bocsátott, akik egy turisztikai ügynökség neve

⁴⁰ UNEF – Union nationale des étudiants français.

⁴¹ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. VIT-dosszié. A szervezőbizottság 1949. július 29-i jelentése.

⁴² A bizottság tagja volt az AVH főnöke, Péter Gábor, a hadügyi és a külügyi államtitkárok, a gazdasági bizottság titkára (azaz Gerő titkára), a miniszterelnökségi államtitkár és Kiss Károly, a káderellenőrző bizottság elnöke.

⁴³ MNL OL M-KS 276. f. 54/54. ó. e. Réunion du Secrétariat du 20 juillet 1949.; M-KS 276. f. 98/5. ó. e.

⁴⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54/52. ó. e. A Titkárság 1949. július 6-i ülése. A KB Szervezési Osztály 1949. július 5-i jelentése. M-KS 276. f. 55/82. ó. e. 1949. augusztus 8-i értekezlet.

alatt nyújtották be a kérelmüket.⁴⁵ A küldöttek hazautazását már a MÁV szervezte meg.⁴⁶

Az előadás

A kommunista lapok és a fesztiválon felszólalók nem zavartatták magukat és élesen támadták a „reakciós” kormányokat, amelyek a küldöttek utazása elé állítólag súlyos akadályokat gördítettek. A fesztivál „a teljes jelentőségét azon nehézségek és akadályok fényében nyeri el, melyet számos résztvevőnek a kormánya miatt kellett leküzdenie, hogy Budapestre utazzon” – nyilatkozta Guy de Boysson, a DIVSZ főtitkára a nyitóünnepségen, ami felkeltette a budapesti francia követség figyelmét.⁴⁷ Nagy visszhangot kapott a sajtóban az a hír, hogy az angol és az osztrák szociáldemokratáknak párthatározat tiltotta meg, hogy a VIT-en részt vegyenek, és Tito megtiltotta az albán delegációnak, hogy Jugoszlávián átutazzon.⁴⁸

Mindemellett, az említett politikai célkitűzésekkel összhangban, az antifasizmus és a pacifizmus égisze alatt tartották meg a nyitóünnepséget az újpesti stadionban, melyen a magyar vezetés nevében a köztársasági elnök, majd a nemzetközi ifjúsági szervezetek vezetői üdvözölték az egybegyűlteket.⁴⁹ Számos nyugati, közöttük több francia munkásmozgalmi vezetőnek és a munkásmozgalom mellett küzdő értelmiséginek küldtek meghívást, de egyikük sem volt jelen. Frédéric Joliot-Curie, a békemozgalom elnöke, a nagy nemzetközi tekintélyű fizikus, az utolsó pillanatban mondta le az utazását. Így az ünnepségen elnöklő Rákosi egymaga került a középpontba, anélkül, hogy egy nála – legalábbis nyugaton – ismertebb és népszerűbb ve-

⁴⁵ MACHER Anikó: *L'histoire de la diplomatie culturelle franco-hongroise 1945–1950*. Mémoire de DEA, IEP de Paris, 1997. 117.

⁴⁶ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. VIT-dosszié. A szervezőbizottság 1949. július 20-i értekezlete.

⁴⁷ Francia Külügyminisztérium Levéltára (FKML) Série Europe, sous-série Hongrie. Vol. 56. A budapesti francia követség 1949. augusztus 29-i jelentése a Külügyminisztériumnak.

⁴⁸ MNL OL M-KS 276. f. 54/52. ó. e. A Titkárság 1949. júliusi jelentése.

⁴⁹ MNL OL M-KS 276. f. 55/81. ó. e. A Szervezési Osztály 1949. augusztus 1-i értekezletének jegyzőkönyve.

zető árnyékot vetett volna rá. Az ünnepség záróakkordjaként a stadionból háromezer békegalambot eresztettek szabadon.

A legtöbben Olaszországból és Franciaországból érkeztek a fesztiválra, 1200-1200 fő, Angliából és Ausztriából 800-an jöttek, ami a helyi kommunista párt méretéhez képest jelentős volt. A szocialista tábor képviselőit a Szovjetunió 500, a népi demokráciák 250 fős delegációja biztosította. Ez nagyjából megfelelt a szovjet forgatókönyvnek. A fesztivál keretében augusztus 15. és 21. között tartott „Olimpiai Játékokra” 20 országból 800 sportoló érkezett. Nyugat-Európából csak az angol, az olasz és a francia kommunista és haladó szervezetek küldtek sportolókat – a franciák százötvenet, azaz többet, mint a többiek együttvéve. Részvételük azért is fontos volt, mert a többi országból csak az olasz–svájci–luxemburgi kezdeményezésre a VIT-tel egy időben tartott ellenlábás versenyre utaztak sportolók.⁵⁰ A szocialista tábort jellemző hierarchikus viszonyrendszer és a szovjet külpolitika prioritása a fesztiválra is rányomta a bélyegét, és a delegációk nem részesültek azonos elbánásban: a Komszomolon kívül a vietnami, a kínai és a gyarmatokról érkezett delegációk élveztek kitüntetett figyelmet. A szervezők ügyeltek rá, hogy a szovjetpárti jugoszláv emigráció reprezentatív delegációval képviseltesse magát.

Augusztus 15-én felvonultak a delegációk a Hősök terére; jelszavas táblákat, mártírhőseik és népszerű vezetőik arcképét vitték. A Béke Váltófutás aznap Budapestre érkezett résztvevői is csatlakoztak hozzájuk. A francia küldöttségben külön vonult a kommunista szakszervezeti sportegyesület, a Renault gyári szakszervezet, a csillések, a bányászok szakszervezete⁵¹ és a kommunista lányszövetség küldöttei, akik Auschwitzban megölt vezetőjük, Danielle Casanova arcképét vitték.⁵² A vonulási útvonalat és a programhelyszíneket is az újjáépítés bemutatása céljával jelölték ki; ez a scenírozásban, a dekorációban és a

⁵⁰ MNL OL M-KS 276. f. 55/77. ó. e. A VIT-bizottság jelentése (a Szervezési Osztálynak az 1949. július 4-i ülésén nyújtották be).

⁵¹ Valamennyien a CGT (Confédération Générale du Travail), kommunista befolyású francia szakszervezet kötelékébe tartoztak.

⁵² *Ce Soir*, 1949. augusztus 16.

programkínálatban is visszaköszönt. A fesztivál sűrű programjából itt csupán három, a szervezők szemszögéből is fontosnak ítélt eseményre térek ki. Legnagyobb sikere a Városligetben felállított gigantikus kulturális kiállításnak volt; politikailag az augusztus 20-i állami ünnepség (a kommunista kalendáriumban az új kenyér ünnepe) kapott nagy jelentőséget. Az ünnepség minden mozzanatában kifejezésre jutott, hogy az MDP politikájának alappilléreit a Szovjetunióval szembeni lojalitás és a „szocialista patriotizmus” képezi. A fesztivál fénypontja a 20-án este a Dunánál rendezett ünnepély volt, a partokon több százezer néző gyönyörködhetett a felülmúlhatatlan szépségű látványban, melyet 13 kivilágított hajó s a Rákosi és Sztálin óriásportréit az égbolton megmintázó, a vízfelületen tükröződő tűzijáték nyújtott. A zárőnnepélyen Rákosi is beszédet mondott, ezért arra 200 000 fős közönséget szerveztek (a hivatalos adatok szerint), vagyis négyszer annyi nézőt, mint amennyi a nyitóünnepségen volt jelen.

A kéthetes rendezvény mérete statisztikával szemléltethető a legjobban: négy különvonatot használtak a vidéki kirándulásokon; 124 kulturális előadás zajlott tíz különböző budapesti helyszínen, és 360 filmet vetítettek a magyar mozikban. Fokozott ellenőrzés révén biztosították a rendet a fesztivál alatt, az alkalmazott 450 tolmács – 34 külföldi küldöttre jutott egy – és a kb. azonos számú politikai felelős nyilvánvalóan az állambiztonsághoz tartozott. Mindez növelte a fesztivál költségét, amely összesen 6 000 000 forintot tett ki.⁵³ A Francia Kommunista Párt szigorúan szemmel tartotta a francia küldötteket a VIT alatt: Léo Figuères, a francia kommunista diákmozgalom 31 éves veteránja, akit a DIVSZ szeptember 2-án Budapesten megnyíló kongresszusára delegált a szervezete, már augusztus 24-én Magyarországra jött, hogy a francia csoportban jelentkező szervezési problémákat – melyekre alább visszatérek – megoldja.⁵⁴

⁵³ MNL OL M-KS 276. f. 55/86. ó. e. A 1949. szeptember 5-i értekelet jegyzőkönyve és függelékben a fesztivál mérlege. Uo. 79. ó. e. Az 1949. július 18-i értekelet jegyzőkönyve és a fesztivál programterve függelékben.

⁵⁴ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. VIT-dosszié. Jegyzetek a francia delegációról, 1949. augusztus 23.

Fontos volt a fesztivál nyugati propagandája. A nyugati nem kommunista újságíróknak is engedélyezték a belépést, de az akkreditációjukat biztonsági okokból egyéni elbíráláshoz kötötték. A nyugati kommunista pártok két-két tudósítót küldtek, akik naponta felhívták szerkesztőségüket. Összesen 198 újságíró és 40 rádióriporter dolgozott a fesztiválon, de a rendezvénynek *Fesztivál* címmel saját, kétnaponta, négy nyelven megjelenő lapja is volt.⁵⁵

A fesztivál mérlege és politikai kihasználása

Elmaradt katarzis

A fesztivállal kapcsolatban a legnehezebben megválaszolható kérdés, hogy milyen hatást gyakorolt a nyugati résztvevőkre. A kommunista diktatúrát alapjában felülről lefelé irányuló információáramlás jellemzi, míg a visszajelzés sajátos rendszerben – így a hangulatjelentésekben – az információ erősen szűrt, az elvárásokhoz alkalmazkodó. A hivatalos kommunikáció a rendezvények forgatókönyvében szereplő politikai célkitűzések visszaigazolására törekszik, melyek között, mint említettem, a fesztivál esetében elsődleges volt a nyugat-európai párton kívüli fiatalok megnyerése.⁵⁶ A küldöttek életkoruknál fogva erre különösen fogékonyak tűntek: az összes külföldi résztvevőt tekintve a 19–23 közötti korosztály (40%) és a 24–30 közötti korosztály (34%) volt a legjobban reprezentált. Ámde aligha

⁵⁵ MNL OL M-KS 276. f. 55/86. ó. e. A Szervezési Osztály 1949. szeptember 5-i értekezlete, a fesztivál mérlege.

⁵⁶ A VIT tervezetében a következő alapszintű „leckékre” bontották le a szocialista nevelést: erősíteni a külföldi fiatalokban az imperializmus gyűlöletét, a hazaszeretetet, a békevágyat, az áldozatkészséget és a nemzetközi összefogás szellemét; népszerűsíteni a Szovjetuniót, a népi demokráciákat és a kommunista ifjúsági szervezeteket, világossá tenni a szocializmus felsőbbrendűségét a kapitalizmussal szemben, Magyarország szerepét a béketáborban és a párt szerepét a magyarországi eredményekben. (MNL OL M-KS 276. f. 55/62. ó. e.) A sajtóhírekre nagyon jó példa a *Szabad Nép* 1949. aug. 13-i számában „Százötven francia sportoló Budapesten” címmel megjelent cikk, melyet Kozák Péter közölt. (*Magyar-francia kapcsolatok 1945–1990. Források*. Közreadja: Kecskés D. Gusztáv. MTA BTKI, 2013. 190–192.)

hihetünk az MDP Szervezési Osztályán a fesztiválról készített mérleg azon megállapításának, hogy a nyugati fiatalok szemlélete átalakult a fesztivál idején (ezen a jelentés készítője a kispolgári származású diákok és a munkásfiatalok közeledését értette).⁵⁷

A VIT céljait nem szolgálta, de a propagandában a vezetők kezére játszott, hogy mintegy száz nyugati fiatal elhatározta, végleg letelepszik Magyarországon és még a fesztivál alatt kérte az ehhez szükséges engedélyt. Ilyenre már a prágai fesztivál alkalmával is volt példa. Talán a közösségi élmény, a lelkesedés ragadta magával ezeket a francia, német, kanadai és angol fiatalokat, vagy a pártállami manipulációnak estek áldozatul, vagy ami a legvalószínűbbnek tűnik, a kettő együtt tette meg a hatását. Bíró András azt írja, hogy Párizsban élő fiatal emigráns művészeket csábított ez a kaland,⁵⁸ de közöttük találjuk például a Francia Kommunista Párt diákszervezetének egykori vezetőjét is. Ez a lépés gyanúba keverte pártjánál, amely bevádolta őt a magyar pártnál, hogy az ellenséges táborhoz csatlakozott, és már azzal a céllal utazott Magyarországra, hogy az imperialistáknak kémkedjen.⁵⁹ További sorsáról nem tudunk. Az MDP Titkársága hatvan-nyolcvan személynek engedélyezte az országban való letelepedést azzal a kikötéssel, hogy haladéktalanul keressenek munkát maguknak.⁶⁰ Nyelvtudásuknak köszönhetően néhányan – az angol és a francia kommunista párt tagjai – a Kossuth Rádió éppen akkor kibővített Rövidhullámú Osztályán (azaz az idegennyelvű osztályon) helyezkedtek el. Ily módon a nyugati kommunista pártok, melyek az országuk felé

⁵⁷ MNL OL M-KS 276. f. 55/86. ó. e. A Szervezési Osztály 1949. szeptember 5-i értekezlete, a fesztivál mérlege.

⁵⁸ BÍRÓ András: *Hazajöttem*. L'Harmattan, Budapest, 2006.

⁵⁹ Octave (vagy Gustave) Vie a francia pártban egykori felettesei szerint szektás magatartást tanúsított, politikailag megbízhatatlanná vált, és a gaulle-ista aktivistákhoz közeledett, sőt vélhetően ellopta a pártszekció kasszáját. A vád azért tűnik képtelennek, mert az említett bűnök elkövetése után aligha döntött volna úgy, hogy kommunista országban telepedik le, ahol elfoghatja a rendőrség. MNL OL KÜM XIX-J-1-j Franciaország 1945–1964. 23. doboz. 27/a. Az FKP levele az MDP-nek. d. n. (1949. december.)

⁶⁰ MNL OL M-KS 276. f. 54/59. ó. e. A Titkárság 1949. augusztus 24-i ülése.

sugárzott rádióadásért teljes egészében feleltek, nem veszítették el az értékes munkaerőt jelentő fiatal káderjeiket.⁶¹

A néhány tucatnyi fiatal magyarországi letelepedése egyúttal érvként szolgált arra, hogy a szocializmus felsőbbrendű a kapitalizmusnál, amit a magyar párt propagandája alaposan kiaknázott. Maga Rákosi is kitért a fesztivál záróünnepségén mondott beszédében erre, kifejtve, hogy az ország „tárt karokkal fogadja azokat a fiatalokat, akik felismerték, hogy az itteni életkörülmények jobbak, mint náluk odahaza”. Hozzátette egyébként, hogy hasznosabb volna, ha hazatérnének, és a saját országukban dolgoznának a szocializmus felépítésén.⁶²

Ezt a pozitív képet jelentősen árnyalják a VIT-en részt vett francia küldöttek beszámolóí, melyekben hemzsegnek a diákok által tapasztalt kellemetlenségek. Néhányan, mint az említett sportszövetség vezetője, eleve úgy jöttek Magyarországra, hogy a manipulációval szemben éberek lesznek, s ha rendellenességet tapasztalnak, azonnal hazautaznak. A VIT Bizottság július 29-én erre válaszolva írta: „felkészültünk arra, hogy főleg a franciák provokálni fognak, és fel akarják robbantgatni visszavonulásukkal a Főiskolai Világbajnokságot”.⁶³ A versenyeken több módon lehetett csalni, de forrásokkal két módszer támasztható alá: egyrészt a szovjet sportolókra szabták a szabályokat, másrészt a szocialista országokból érkezett versenyzőket, főleg a magyarokat bábuként használták.⁶⁴ Egy francia diák beszámolója részletesen leírja egy atlétikaverseny váratlan megváltoztatását, mely kis híján diplomáciai incidenssé is fajult. A szovjetek úgy döntöttek, hogy a 800–200–200–400 váltófutás helyére négyszer 200 m-es versenyt tesznek, majd a francia csoport tiltakozására elfogadták, hogy a kérdést gyűlésen megvitassák, de ott ellenezték a titkos szavazást. A diák azt is közli, hogy noha végül a szovjetek engedtek, a franciáknak

⁶¹ MNL OL M-KS 276. f. 90/215. ó. e. KB Káderosztály, a Rádió Rövidhullámú Osztályának káderanyaga.

⁶² RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések*. 1. k. 766.

⁶³ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. VIT-dosszié. A VIT Bizottság 1949. július 29-i jelentése. Jelentés a Főiskolai Világbajnokság állásáról.

⁶⁴ MNL OL M-KS 276. f. 55/77–85. ó. e.

„mégis rosszízű emlék maradt, hogy a Szovjetunió akárcsak néhány percre ellenszegült a titkos szavazásnak”.⁶⁵

A budapesti francia követség Párizsba küldött jelentései is részletesen foglalkoztak francia diákok kellemetlen tapasztalataival. A felvonulásokon előírt ütemes menetelés, a Lenin-, Sztálin- és Rákosi-arc képek és -jelvények tömeges jelenléte és az állandó felügyelet kellemetlenül érintette őket. Ráadásul mindez a német megszállás és a fasizmus sötét időszakát idézte fel a francia fiatalokban.⁶⁶

Meglepő, hogy a francia *kommunista* diákok élménybeszámolói is tartalmaztak kritikus megállapításokat. A későbbi neves történész, Maurice Agulhon, a híres párizsi École Normale Supérieure diákja, a Budapesten tapasztalt elszigeteltségre panaszkodott; mint mondta, a fesztivál egész ideje alatt egyetlen magyarral sem találkozott.⁶⁷ Ugyanakkor a kommunista diákszervezet titkára, Guy Hermeline, éppen ellenkezőleg, azt írta, hogy a pesti utcán érdekes spontán találkozásokban volt része – de felidézte azt az elidegenítő hatást is, melyet a felvonulások tettek rá. „Hangsúlyozni szeretném, hogy a magyar nép spontán vendégszeretete ránk, franciákra, nagyobb hatással volt, mint a grandiózus hivatalos rendezvények, melyekre nem számítottunk, és melyek nem felelnek meg az ízlésünknek.”⁶⁸

A francia küldöttek ambivalens tapasztalataiból a magyar pártban is észleltek valamit, és a diákokat, elsősorban az egyetemistákat „reakciósnak” állították be. Emellett kiemelték a pozitívumokat, így pl. az üzemlátogatásokon és a misén tapasztalt lelkes részvételt. „Vasárnap kb. ötven francia volt a misén, utána egy református paphoz mentek beszélgetést folytatni. A beszélgetés jól sikerült, az ingadozó külföldiek meggyőződhetnek arról, hogy valóban vallásszabadság van” – olvashatjuk az augusztus 22-i feljegyzésben. Szintén sikerként könyvelték el, hogy

⁶⁵ Laurent, JALABERT: *Le grand débat. Les universitaires français – historiens et géographes – et les pays communistes de 1945 à 1991*. Toulouse, 2001. 103.

⁶⁶ FKML Série Europe, sous-série Hongrie. Vol. 56. A budapesti francia követség 1949. szeptember 3-i jelentése.

⁶⁷ Laurent, JALABERT: *Le grand débat*. 103.

⁶⁸ MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 12. doboz. 13625/1949. A budapesti VIT-en részt vett francia küldöttség beszámolója.

350 francia meglátogatta az úttörő köztársaságot, és 129-en jelentkeztek brigádmunkára. De fegyelmezetlenségnek számított, hogy a francia lányok a csoportvezetőjük tudta nélkül magyar fiúkkal randiztak.⁶⁹ A feljegyzésekből mindenekelőtt kitűnik, hogy a diákok habitusa és az államszocializmus rendje közötti kognitív disszonanciát leszűkítették fegyelmi problémára, amit a kapitalista nevelés- és oktatáspolitikai hibáival magyaráztak, vagyis átpolitizáltak. A magyar diákok magatartásának a fesztivál idején egyértelműen a szocialista nevelést kellett igazolnia, amellyel szemben a kapitalista nevelés az egyén szintjén *laisser aller* attitűdhöz, társadalmi szinten pedig anarchiához vezet.

A fesztivál politikai mérlege Franciaországban

Mint már szó volt róla, a szovjet vezetők azt remélték, hogy a nyugati kommunista ifjúsági szervezetek 1947 óta növekvő elszigeteltségét a budapesti VIT-tel sikerül megtörni, és ezáltal a kommunista pártok hosszú távon növelhetik befolyásukat az országos politikában. Csalódásuk a várakozásaikkal és a befektetésükkel volt arányban.⁷⁰

A Francia Kommunista Párt a proletár internacionalizmus gyakorlata szerint és a saját érdeke szem előtt tartásával két teljes hónapon át intenzív propagandát folytatott a sajtóban és helyi rendezvényein, hogy a francia fiatalokat a budapesti VIT-tel és tágabban a szocialista országok békepolitikájával megismertesse. Egy héttel a fesztivál után Budapesten megtartották a DIVSZ kongresszusát, és a VIT anyagát ösztől az ott elfogadott irányelvek szerint használták fel a külföldi tudósításokban.

A párizsi tágas Téli Sportszarnokban (Vel d'Hiv), ahol fontos politikai eseményeket szoktak rendezni, szeptember végén központi nagygyűlést tartottak, s a munkában a magyar követség tevékeny részt vállalt. A Francia Kommunista Párt Titkársága már a VIT legelső napján határozatot hozott a nagygyűlésről,

⁶⁹ MNL OL M-KS 276. f. 67/104. ó. e. Farkas Mihály Titkársága. VIT-dosszié. Jegyzetek a francia delegációról, 1949. augusztus 21–23.

⁷⁰ A francia kommunista diákszervezet 1948-ban tartott kongresszusa tervbe vette a szervezet kiszélesítését. MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 43. doboz. 27/a. Görög Erzsébet, a Külügyminisztérium Nyugat-Európai Osztálya vezetőjének 1949. szeptember 8-án kelt feljegyzése.

vállalta a költségek jelentős részét,⁷¹ és arra intette a rendezőket, hogy ott ne a párttagok villogjanak, hanem hagyják érvényesülni a nem kommunista ifjúsági szervezetek Budapestről visszatért küldötteit.⁷² A gyűléssel azonban nem sikerült megszólítani a francia ifjúságot. A pártvezetés a keményvonalasabb kádereit hibáztatta: „Belátható, hogy egy ilyen meetinghez képest a pártvezetők túl sokan voltak, és túlságosan előtérben az emelvényen. A jövőben nagyobb diszkréciót kell tanúsítani”.⁷³

A kudarcnak egy másik oka is volt, ám azt a párt elhallgatta: Rajk László kirakatpere egy héttel korábban került a nyilvánosság elé, ami ellen Franciaországban tömeges tiltakozó megmozdulások folytak. Hatásukra óhatatlanul visszaesett a kommunista rendezvények látogatottsága.⁷⁴ A kommunisták még nagyobb kampánnyal készültek a november 1-jei Ifjúság Világnapjára, az *art deco* stílusban épített, előkelő Mutualité-palotában meghirdetett nagygyűlésre. Ezúttal a magyar párt mélyen a zsebébe nyúlt, hogy a VIT-ről készült propagandafilmekhez a nézőközönséget biztosítsa. Ám ismét csak a kommunista ifjúsági szervezet tagjai jelentek meg.⁷⁵

Nyugat-Európában a budapesti fesztivál politikai hasznosítását a Tito-ellenes hadjárat is akadályozta, amibe Sztálin nyomására a szocialista országok is bekapcsolódtak. A szeptember elején tartott DIVSZ-kongresszuson a beszédek már keményebb hangvétel jellemezte, és előtérbe kerültek a Tito-ellenes támadások. Hamarosan a magyar állambiztonsági szervek előtt gyanússá váltak azok a magyarok, akik a fesztiválra nyu-

⁷¹ FKPL Vezetőség iratai. A Titkárság 1949. augusztus 16-i ülésén elfogadott határozatok.

⁷² FKPL Vezetőség iratai. A Titkárság 1949. szeptember 20-i ülésén elfogadott határozatok.

⁷³ FKPL Vezetőség iratai. A Titkárság 1949. október 4-i ülésén jóváhagyott határozatok.

⁷⁴ Az utóbbi évek kutatásainak eredményeként gazdag szakirodalmunk és forrásgyűjteményünk van arról, hogyan hatott a Rajk-per a francia–magyar diplomáciai kapcsolatokra. (Lásd például: *Magyar–francia kapcsolatok 1945–1990. Források*. Közreadja KECSKÉS D. Gusztáv. MTA BTKI, 2013.) A francia politika és társadalom reakciója kevésbé ismert.

⁷⁵ MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 12. doboz. A párizsi követség 1949. július 5-i jelentése.

gatról érkezett személyekkel érintkeztek.⁷⁶ Tito kiközösítése és Jugoszlávia kizárása a „szocialista közösségből” tovább mélyítette a kommunisták és a mérsékelt szimpatizánsok közti szakadékot – többek között a DIVSZ vezetői között is, ahol sok szimpatizánst a szovjetek azért juttattak a háború után vezető pozíciókba, hogy a szövetség politikai orientációját elfedjék. De amikor a kelet-európai országokban megkezdett politikai tisztogatások hatására a DIVSZ egyes vezetői személyi integritásuk és presztízszük védelmében elhatárolódtak, a kommunisták kipellengérezték az „arisztokrata származásukat”, szemükre vetették, hogy soha életükben nem voltak aktivisták, és a gyakorlati tudásuk kimerül a reprezentálásban.⁷⁷ Egy évi viszálykodás után Enrico Berlinguer elnökké és Jacques Denis főtítkárrá választása a sztálinista irányvonal győzelmét jelentette.

Az ötvenes években az egymással szemben álló blokkok között tovább mélyült a szakadék, és a szovjetpárti nemzetközi szervezeteket – a Párizsban és Washingtonban 1951. januárban aláírt rendeletek nyomán – kiutasították Franciaországból. A magyar pártvezetésnek a VIT alkalmával tanúsított nagyvonalúsága valószínűleg szerepet játszott a szovjetek másfél évvel későbbi döntésében, hogy a DIVSZ új székhelyét Budapesten állítják fel. A költözés még ugyanazon év tavaszán megtörtént, Jacques Denis vezetésével közel 40 fős iroda létesült a magyar fővárosban, a magyar párt pénzén. Ez növelte Magyarország tekintélyét a kommunista mozgalomban, és a pártot arra serkentette, hogy a nyugati ifjúsági szervezetekkel addig kiépült kapcsolatait szorosabbra fonja. Az iroda számos nyugati kommunistának adott menedéket.

⁷⁶ MNL OL M-KS 276. f. 222. ö. e. Rákosi Mátyás Titkársága. Szántó Zoltán 1949. október 1-jén kelt levele Rákosihoz.

⁷⁷ MNL OL KÜM XIX-J-1-k Franciaország 1945–1964. 43. doboz. 27/a. Görög Erzsébet, a Külügyminisztérium Nyugat-Európai Osztálya vezetőjének 1949. szeptember 8-án kelt feljegyzése.

Összegzés

A szocialista tábor a VIT-tel azt üzenete az imperialista Nyugatnak, hogy a kommunizmus a világ minden táján, a társadalom minden rétegére képes vonzerőt gyakorolni, s a béke melletti elkötelezettségét a nyugati és a fejlődő országok lakossága is mindinkább elismeri. A fesztivált a beszédek olyan népi iniciatívaként mutatták be, mely a kapitalista kormányok „agresszív ellenkampánya” dacára is jelentős vonzerőt gyakorol a nyugati fiatalokra. A valóság azonban más volt. A VIT-et gondosan megtervezték, a szervezést a Kominternen keresztül Moszkvából irányították, s ez erősen leszűkítette a spontaneitás terét. Franciaországban,⁷⁸ a kommunista szervezetek elszigeteltsége miatt, csupán fáradságos munka és jelentékeny kiadások árán tudtak annyi küldöttet összetoborozni, hogy elkerüljék a bukást; a fesztivál a francia párton kívüli fiatalok között nem tette vonzóbbá a kommunizmust. Volt ennek egy olyan oka is, hogy 1949-ben, a hidegháború előrehaladásával, a szembenálló frontok megmerevedtek; a Rajk-per tovább rontotta Magyarország képét nyugaton; s a Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget, ahogy a többi népfrontos alapon létrehozott nemzetközi szervezetet is, alárendelték a keményvonalasabb politikának. Másfelől a francia fiatalok történeti és szociokulturális környezete számos ponton összeütközésbe került a sztálini politika és nyilvánosság normáival. A „létező szocializmus” és a róla nyugaton terjesztett propagandakép közötti szakadék még a kommunista diákokban is gyanakvást keltett.

⁷⁸ Bár a tanulmány a Francia Kommunista Pártra összpontosít, több adatból is arra lehet következtetni, hogy Olaszországban a VIT propagandáját és politikai kihasználását nagyon hasonló akadályok gátolták, mint Franciaországban.

